

LUUC KOOIJMANS

COSIMO

aan de

Keizersgracht

2021 Prometheus Amsterdam

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 2021 Luuc Kooijmans

Omslagontwerp Suzan Beijer

Omslagbeeld detail Gerrit Adriaensz. Berckheyde, *De Nieuwezijds
Voorburgwal met de bloemenmarkt*, Amsterdam, 1686. Museo Nacional

Thyssen-Bornemisza, Madrid

Foto auteur Marco Bakker

Zetwerk Elgraphic

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 3867 7

1

Amsterdam, winter 1668

Reisdagboek

Ondanks het gure weer kwam Cosimo de kajuit uit. (Zijne Hoogheid wilde ik zeggen, maar omdat ik voor de verandering niet hoef bij te dragen aan het officiële verslag noem ik hem maar gewoon bij zijn naam.) Ik zag hem daar staan, op het dek, zijn donkere krullen wapperend in de wind. Het leek alsof hij de omgeving in zich opnam, maar zoveel was er niet te zien. Ik vroeg me af waar hij aan dacht. Er is gisteren post afgeleverd en ik stelde me voor dat die hem heeft teruggevoerd naar Florence en dat hij zijn vrouw en zijn dochttertje om het hardst hoorde krijsen. De baby was net twee maanden oud toen we vertrokken en Marguerite was nog altijd hysterisch.

Afgelopen winter leek alles nog voorspoedig te gaan. Marguerite schitterde in een *ballet de cour*. Iedereen was enthousiast, de groothertog had zelf meegedanst. Maar toen bleek de prinses weer zwanger te zijn. De Medici hebben geprobeerd haar te behagen met bals en toneelvoorstellingen, maar het heeft niet mogen baten. Het werd een *déjà vu*: in een poging een miskraam op te wekken begon ze wild te galopperen. Toen ze niet meer mocht rijden ging ze uitputtende wandelingen maken over lastige bergpaadjes, met gevaarlijk klauteren en springen, en zodra ze merkte dat ze desondanks zwaarder begon te worden ging ze in hongerstaking. Maar ze had die nog niet aangekondigd of ze kreeg een grondiger middel aangereikt: er brak een griep-epidemie uit die binnen een week achthonderd slachtoffers eiste. Ze was in de achtste maand toen ze werd besmet. Om de aangetaste li-

chaamssappen te verwijderen hebben haar artsen bloedzuigers op haar huid laten zetten en op die manier verloor ze acht ons bloed. Niettemin is ze deze zomer – een paar dagen voor Cosimo's 25ste verjaardag – bevallen van een dochter. De bevalling heeft ze wonderwel doorstaan, maar daarna heeft zich net als de vorige keer een abces ontwikkeld bij een van haar tepels en de zwelling was dermate pijnlijk dat het mes er weer aan te pas is moeten komen. Ze was ten prooi aan hevige aanvallen van wanhoop en woede. En alles is de schuld van Cosimo. Ze heeft laten weten dat ze hem nooit meer wil zien.

Hij heeft inmiddels vast wel wat eelt op zijn ziel en het is ongetwijfeld een opluchting om even weg te zijn van het hof, maar toch oogt hij zorgelijk, want hij is niet zoals zijn vader. Hij neemt zijn huwelijk serieus. Hoe moet dat gaan als we weer thuis zijn?

Al vrij spoedig ging hij naar binnen. Hoewel hij toch behoorlijk goed in het vlees zit, kreeg zelfs hij het blijkbaar koud. De omstandigheden zijn dan ook bar. Onze vlag is helemaal gerafeld. Het schip gaat kreunend op en neer, alsof we op zee varen. Het schiet niet op ook. Door de straffe noordenwind zijn we de afgelopen dagen nauwelijks vooruitgekomen. Gisteren hebben we niet eens een haven kunnen bereiken en we hebben dus noodgedwongen een onrustige nacht op de klotsende rivier moeten doorbrengen. We hebben betere schepen nodig en vooral beter weer.

Vanochtend waaide het nog steeds en de regen roffelde op de kajuit, maar de wind is gedraaid, dus de kapitein heeft haastig de zeilen laten hijsen. Terwijl ik daarnaar keek vielen de regels me in: 'al wat bepeekt beteert aangrijpen kan, en vatten, en danssen op de koorde, en klauteren als katten...' Die woorden zijn me bijgebleven, ik neem aan omdat ik er altijd een levendig beeld bij had. Ik weet dat ze uit Vondels *Lof der zee-vaert* komen, maar hoe het verdergaat weet ik niet meer. Vroeger kende ik hele stukken uit mijn hoofd, en ik ben de hele dag bezig geweest ze weer op te halen, maar ik ben veel kwijt.

Ik heb meer met de verbeelding dan met de praktijk van varen, heb ik gemerkt. Dat wist ik eigenlijk wel. Vroeger ging ik wel eens met

vissers mee het water op, maar ik hield meer van de haven en het strand dan van zeilen of roeien. De geur en het geluid van de zee, het licht over het water, het ritme van de aanrollende golven, de wind in mijn haren, meer had ik niet nodig. Als ik met toegeknepen ogen in het water staarde kon ik eenvoudig de illusie oproepen dat ik bewoog.

Nu is in de verte eindelijk het bastion te zien. Het is niet zo heel ver meer, maar het zou toch nog wel een weekje kunnen duren tot we in Amsterdam aan wal mogen gaan. We zijn al bijna twee maanden van huis, en al die tijd was het koud, koud, koud. Het lijkt dom, maar het is vanwege het gevaar van de pest dat we pas eind oktober zijn vertrokken. Twee jaar terug heeft Segni dat ook gedaan, maar ik kan me niet herinneren dat hij toen heeft gewaarschuwd voor deze barre ellende. Ik ben al weken aan het snotteren en hoesten.

Bij een bocht in de rivier zijn we aangemeerd voor een van de vestingen die de Nederlanders na hun oorlog tegen de Spanjaarden bezet hebben mogen houden: Wesel. Ik moest denken aan de grote ontleder Vesalius, van wie ik veronderstelde dat hij hiervandaan kwam, maar volgens onze dokter is dat niet zo.

We zijn van boord gegaan. Er volgt een langdurig oponthoud, want we gaan de ellendige schepen die we in Mainz hebben gehuurd verlaten en de bagage moet dus worden overgeladen. Voor de rest van de tocht zijn twee nieuwe vrachtschepen gehuurd en een kleiner schip voor Cosimo en zijn edellieden. Onze *maestro di casa* is intussen alvast naar Amsterdam gestuurd. Hij gaat daar kwartier maken bij onze gastheer, Francesco Feroni. Dat moet een bijzondere man zijn, want hij is benoemd tot officiële gezant van de Medici, terwijl hij gewoon een koopman is. Zoiets kan alleen in Nederland.

We blijven nog een dag. Het is aangenaam om even uit het geraas van de wind en de geur van paarden te zijn, maar in Wesel valt helaas weinig te beleven en omdat de gevels onbeplesierd zijn ziet de stad er ook wat somber uit. Maar ik amuseer me met het taaltje dat de mensen spreken. Het lijkt zoveel op Nederlands dat ik het aardig kan verstaan.

Ik denk erover om een brief aan mijn moeder te schrijven, maar misschien kan ik dat beter laten. Het zou kunnen dat ik dan pijnlijke wonden openrijt.

Laat ik maar aan Noemi schrijven. We zijn gewend de pen te gebruiken, want als we geen clandestiene ontmoeting kunnen arrangeren spelen we elkaar briefjes toe. Het is natuurlijk treurig dat het zo moet, maar het heeft ook wel iets vermakelijks om in geheimschrift te communiceren, of in anagrammen, zoals Galilei als hij een ontdekking wilde vastleggen die nog niet bekend mocht worden.

Ook al kan ik niet dagelijks bij haar zijn, met Noemi ben ik elke dag gelukkig. Het is een wonder dat ze mijn liefde heeft beantwoord, want ze ziet eruit als een engeltje; ze is, zonder dat er zwavel of saffraan aan te pas is gekomen, zo blond als een Hollandse en de natuur heeft haar huid besprenkeld met prachtige sproeten. En dat niet alleen: je kan met haar gewoon over de wereld praten. Dankzij haar moeder, heeft ze me verteld. Haar vader leverde haar uit aan nonnen en priesters, maar haar moeder gaf haar boeken te lezen.

God beware ons voor balkende ezels en meisjes die boeken lezen, sakkerde haar vader. Maar toen de nonnen haar angsten begonnen aan te praten en een priester zijn hand op haar dijen ging leggen heeft haar moeder resoluut ingegrepen en de opvoeding zelf ter hand genomen. Wat een bevrijding moet dat zijn geweest: ze mocht zomaar naar buiten, achter vogels aan rennen, schreeuwen, zweten, haar kleren vuilmaken. Haar moeder leerde haar zwemmen en kruiden herkennen en zorgde ervoor dat ze les kreeg in tekenen en schilderen. Onder protest van haar vader, die het allemaal onzin vond, heeft ze leren dansen, zingen en vioolspelen. En toen ze met haar ouders naar Parijs was verhuisd heeft ze onder nog luider protest vrij met andere jongeren mogen omgaan. Ze hoefde niet langer met neergeslagen ogen over straat, ze mocht haar eigen kleding maken en zelf bepalen wat ze ergens van vond.

Haar vader is een Florentijn, maar haar moeder, die ik helaas niet meer heb kunnen ontmoeten, was een Française – met een geheimzinnige achtergrond. Ze had geen familie. Niemand. Alsof ze spontaan was ontstaan. Er gingen geruchten over een hoogadelijke of

zelfs koninklijke afkomst. Zelf heeft ze er nooit iets over kwijt gewild, maar er werd gefluisterd dat ze uit een klooster was ontsnapt. Maar wat haar afkomst ook geweest mag zijn, ze bezat in elk geval geen duit en diende daarom in de huishouding bij Noemi's vader. Die had een huwelijk willen sluiten dat hem aan een glanzende carrière zou helpen, maar in plaats daarvan heeft hij zijn zwangere dienstmeisje moeten trouwen.

Daar is hij nooit overheen gekomen. Noemi heeft me verteld dat ze nog twee broertjes heeft gehad, maar omdat die al spoedig zijn gestorven staat hij erop dat zij zijn misslag zal goedmaken, zodat hij toch nog met enig genoegen op zijn leven zal kunnen terugkijken. Dat betekent dat we van hem niet met elkaar mogen omgaan totdat we getrouwd zijn. En voor een huwelijk krijgt ze alleen toestemming als ik een serieuze betrekking heb met een serieus inkomen. Maar om daarvoor in aanmerking te komen ontbreekt het mij aan alle essentiële voorwaarden, want net als haar moeder beschik ik over geld noch familieconnecties – en dus ziet haar vader helemaal niets in mij.

Het is een ernstig probleem, want ze staat onder strikte controle. Als Boccaccio ons had verzonnen zouden we 's nachts door de gangen van het paleis naar elkaar toe sluipen, maar die mogelijkheid ontbreekt helaas, want hoewel ze er werkt woont ze er niet. Nadat ze overdag Marguerite heeft gediend, mag ze 's avonds nog eens haar vaders huishouden doen. Daardoor is het niet eenvoudig tijd en ruimte te vinden om bij elkaar te zijn, maar we verzinnen telkens wel iets. We hebben natuurlijk overwogen haar vaders faux pas moedwillig te herhalen en hem voor een voldongen feit te stellen, maar Noemi denkt dat het dan slecht met ons zal aflopen.

Het is woensdag. De weerhaan had vanochtend de blik gericht op Amsterdam en de zeilen werden weer gehesen. Het nieuwe schip van Cosimo vaart een stuk vlotter dan dat van ons, dat is volgeladen met bagage en met zijn koets en zijn paarden. Het duurde bovendien eindelijk tot we waren verlost van de douaniers, die hardnekkig nieuwe beletsels bleven opwerpen tot ze waren afgekocht met een buitensporig ruim drinkgeld. Nu pas, terwijl het al bijna weer donker is, heb-

ben we Emmerich bereikt. Het anker is uitgegooid. In de herberg op het grote plein waar Cosimo gaat logeren is geen plaats voor vijftig man, dus een deel van het gezelschap wordt in een andere herberg ondergebracht. Ik ga slapen met weinig beenruimte, maar met de verblijvende gedachte dat we morgen in Nederland zullen zijn.

Ik heb me Nederland de laatste jaren vaak voorgesteld. Met Noemi heb ik allerlei plannen bedacht om erheen te vluchten. Hoewel het vrijwel ondoenlijk lijkt, willen we het toch proberen, maar we weten eigenlijk helemaal niet hoe het daar is. Daarom was me er veel aan gelegen om bij Cosimo aan boord te komen. Zodra ik hoorde dat de reis naar mijn onbekende vaderland zou gaan ben ik gaan proberen uit te vinden hoe ik ervoor kon zorgen dat ik mee mocht.

Ik heb links en rechts gesuggereerd dat ik tijdens de reis op de gebruikelijke manier aantekeningen zou kunnen bijhouden en het verslag schrijven. Maar met het verslag werd de kamerheer Corsini belast en Cosimo's secretaris zou onderweg zijn vader op de hoogte houden. Dus als verslaggever maakte ik weinig kans. Behalve Corsini zouden er nog vier kamerheren meegaan, maar ik kende ze geen van allen goed genoeg om te kunnen verwachten dat ze zich over mij zouden willen ontfermen. Ik begon het een beetje benauwd te krijgen. Het zou me toch wel lukken om op de een of andere manier mee te gaan? Gelukkig had ik nog een troef. Al ben ik nooit in Nederland geweest, ik spreek de taal en dat leek me toch een onmiskenbaar voordeel. Het zou onnozel zijn geweest om me niet mee te nemen, maar zoals bekend spelen inhoudelijke argumenten in dit soort kwesties nauwelijks een rol. Als je niet wordt aanbevolen door iemand met krediet maak je geen schijn van kans. Uiteindelijk is het op het laatste nippertje gelukt, op voorspraak van Francesco Redi.

Ik zal Noemi maanden niet zien, maar die wilde toch ook dat ik ging. Omdat ze er dagelijks van droomt Italië achter zich te laten heeft ze zich verdiept in Nederland en vlak voor ons vertrek heeft ze me nog opgewonden een alinea voorgelezen uit haar vaders exemplaar van

de beschrijving van Guicciardini. ‘De meeste Nederlandse vrouwen zijn niet alleen mooi en stevig gebouwd,’ las ze, ‘maar tevens goed opgevoed en vriendelijk, omdat zij van jongs af met iedereen vrijelijk mogen omgaan. Bijgevolg zijn hun houding en hun taal ongedwongen; maar ondanks de vrijheid waarvan zij genieten letten zij er wel op dat zij noch hun waardigheid noch hun eer verliezen. Het gebeurt vaak dat zij in steden zonder begeleider op straat komen; soms reizen zij zelfs zonder noemenswaardige begeleiding van de ene Nederlandse stad naar de andere, zonder dat dit hun reputatie aantast. Zij zijn werkelijk sober en zeer werkzaam. Hun activiteiten beperken zich niet tot huishoudelijke bezigheden; ze houden zich ook bezig met handel en alle andere aangelegenheden die eigenlijk mannenzaken zijn. Dit doen zij zo handig en zo ijverig dat de mannen zich bijna volledig op hen verlaten.’

Ik moet haar vertellen of het allemaal echt zo is. Ze vertelde me lachend dat Guicciardini erbij had geschreven dat hun vrijheid wel de aangeboren heerszucht van vrouwen in de hand werkt en dat ze in Nederland erg bazig zijn en lastig en eigengereid.

Cosimo heeft andere interesses. Het idee om hem deze tocht te laten ondernemen dateert van drie jaar geleden, toen hij terugkwam van zijn reis naar Lombardije. Zijn vader, onze groothertog Ferdinando, is ervan overtuigd dat er naast het bestuderen van de geschiedenis van zijn eigen land voor een vorst geen betere leerschool bestaat dan kennismaking met andere landen en hun zeden, en dan vooral met landen die succesvol zijn in bestuur, economie, kunst en wetenschap. Voordat hij de troon besteeg heeft hij zelf ook zo’n vormende reis gemaakt. Inmiddels heeft hij te veel kwalen om een reis met enig genoegen te kunnen doorstaan en verlaat hij nimmer zijn eigen grondgebied, maar als jongeman heeft hij het ooit tot München en Praag gebracht. Hij achtte de tijd nu kennelijk rijp. Gezien zijn broze constitutie weet je natuurlijk ook maar nooit wanneer Cosimo de fakkel zal moeten overnemen. De Medici leven doorgaans niet al te lang. Ferdinando loopt al tegen de zestig en naar hun maatstaven is dat echt stokoud. Ik kan me voorstellen dat het een goed idee leek om de

kroonprins wat wereldse ervaring te laten opdoen. Wellicht zal hij daarvan ook wat aantrekkelijker worden voor zijn echtgenote.

Het lijkt bijna niet te geloven dat Cosimo naar zo'n ketters landje is gestuurd, maar ik heb me er voldoende in verdiept om het te begrijpen. Je zou kunnen zeggen dat Nederland zich op een vergelijkbare manier ontwikkelt als Italië een paar honderd jaar geleden. Maar het is nu een land geworden waaraan Toscane een voorbeeld zou kunnen nemen.

De Hollandse opstand tegen de Spanjaarden heeft bij ons tot de verbeelding gesproken. Er zijn vanzelfsprekend genoeg lieden die die opstand afdoen als verwerpelijke rebellie tegen de enige ware kerk. Maar het lijkt er verdacht op dat God juist de ketterse wapens heeft gezegend. Het geeft op zijn minst te denken dat de regeringsvorm die het resultaat is van die opstand heeft geleid tot een opmerkelijke voorspoed. Dat de burgerij meer zeggenschap heeft gekregen zorgt ervoor dat de politiek is gericht op het belang van die burgerij, en hun op overleg gegronde beleid levert beduidend meer op dan de botte dwang die wordt uitgeoefend door de Spaanse koning.

Bij ons moet het ooit ook zo zijn geweest, maar met de voorspoed is het inmiddels gedaan en de Medici zouden die graag zien terugkeren. Ze zijn er uiteraard niet op uit om van Toscane weer een republiek te maken, maar ze bieden rijke kooplieden wel de mogelijkheid om een adellijke titel aan te schaffen, zodat ze ze daarna kunnen opnemen in hun entourage. Ze hopen zo de handel te stimuleren, maar vooralsnog vergeefs, want zodra die kooplui zijn geadeld beperken ze zich tot wat jagen op een landgoed. Cosimo mag uitvinden hoe dat in Nederland gaat.

Cosimo heeft belangstelling voor staatkunde en hij heeft al uitgesproken ideeën over de manier waarop hij Toscane zou willen besturen. Van de *libertas philosophandi* van de Nederlanders zal hij beslist geen voorstander zijn, maar hun bloeiende handel spreekt hem buitengemeen aan, en vooral hun macht ter zee. Hij is vastbesloten daarover zoveel mogelijk te weten te komen.

Hij zal de Nederlanders bovendien bespioneren op het terrein van

de praktische, toegepaste wetenschap. Hij denkt wijzer te kunnen worden over industriële innovaties, de scheepsbouw en de waterhuishouding die in Toscane zo problematisch is. Hij zou bij ons ook droogleggingen willen laten uitvoeren. En in de traditie van zijn huis koestert hij natuurlijk belangstelling voor de boekdrukkers, schilders en verzamelaars waaraan Nederland zo rijk is, dus hij heeft hoge verwachtingen van zijn reis.

Het heeft even geduurd tot die kon plaatsvinden, want uit Nederland kwamen alarmerende tijdingen over de heftigheid waarmee de pest daar huishield. Ik heb gehoord dat in sommige wijken van Amsterdam hele stegen waren uitgestorven. Maandenlang moeten er vierhonderd doden per week zijn geteld en zelfs wel eens duizend. Dat is nog lang niet zo dramatisch als de slachting die in Napels en Rome is aangericht, maar toch. Ik las een bericht waarin vol afschuw de doordringende lijkenlucht in de stad werd beschreven. Het leven was er volledig ontwricht. Winkels en werkplaatsen waren dichtgetimmerd en op de markten groeide het gras tussen de straatstenen.

Er kon ook geen schip uitvaren, want overal werden maatregelen getroffen om de pest buiten de deur te houden. De koning van Frankrijk had alle handel met Nederland verboden. In Piacenza had het stadsbestuur zelfs de poorten compleet gesloten voor reizigers uit Amsterdam. Bij ons werd ook voorzichtigheid betracht: in Livorno golden zware quarantainemaatregelen en in Florence werd alle post van overzee in het *lazaretto* opengemaakt en in de zwaveldamp gehouden.

Nederland zou nu veilig moeten zijn, maar in Duitsland heersen nog steeds epidemieën en daarom hebben we de opdracht gekregen het land zoveel mogelijk te mijden. Magalotti, die hier een maand geleden is langsgesproken, heeft dat ook geadviseerd. Tenzij je de droevige toestand van Duitsland aan den lijve wil ondervinden is het niet bepaald een gemis: de herbergen zijn er nog schameler dan bij ons op het platteland. Bij ons liggen de landerijen er ook vaak onbewerkt en overwoekerd bij, maar in Duitsland is de toestand echt erbarmelijk.

Die berichten over de pest bevallen me niet erg. Sinds ik als kleuter tijdens de grote pestepidemie mijn broertje heb verloren ben ik er